

Medicina u osječkoj „Hrvatskoj enciklopediji” (1887—1890.)

Vladimir Dugački

Medicinski fakultet, Zagreb

Povijest medicine

Stručni rad

UDK 611/618:03(091)

Prispjelo: 7. ožujka 1986.

Godine 1887. u Osijeku je objavljen prvi svezak »Hrvatske enciklopedije«, prve opće enciklopedije na jugoslavenskom području. Urednici su joj bili osječki gimnazijski profesori dr Ivan Zoch i Josip Mencin, a suradnici za medicinu dr Antun Lobmayer i dr Josip Gotšalk. U Osijeku je 1890. godine izišao i drugi svezak (do uključno slova G), dok

daljnja predviđena tri sveska nisu nikada objavljena. Autor razmatra obradu medicinskih pojmova u toj enciklopediji, te zaključuje da su oni obrađeni prilično dobro, a također je velika vrijednost enciklopedije u bogatstvu hrvatskog medicinskog nazivlja.

Ključne riječi: medicina, osječka Hrvatska enciklopedija (1887—1890)

Uskoro će se navršiti puno stoljeće od dana kad je u tiskari Dragutina Laubnera u Osijeku tiskan prvi svezak »Hrvatske enciklopedije« Ivana Zocha i Josipa Mencina. Taj »priručni rječnik sveobćega znanja«, kako Enciklopediji glasi podnaslov, značajan je kao prva naša opća enciklopedije i, uza sve nedostatke, šteta je što su objavljena samo dva sveska od pet predviđenih: godine 1887. prva knjiga (A—B) i 1890. godine druga knjiga (C—G).⁴ Djelo je tiskano na velikom oktavu, svaki svezak po 620 stranica, u dva stupca petitnog sloga. Prvi su svezak uredili prof. dr Ivan Zoch i prof. Josip Mencin, koji su i napisali većinu priloga, a surađivala su još 32 autora. Drugi je svezak uredio dr Zoch sâm, sa još 22 suradnika. Suradnici su većinom bili učitelji i profesori, svećenici, pravnici i drugi intelektualci: među poznatijima prirodoslovac Dragutin Hirc, sveučilišni profesor; zatim farmaceut i kemičar Gustav Janeček, sveučilišni profesor i član JAZU; povjesničar Radoslav Lopašić, član JAZU; prirodoslovac Spiridon Brusina, sveučilišni profesor i član JAZU; povjesničar Ivan Krstitelj Tkalčić, član JAZU. Neki su članci preuzeti doslovce ili u izvodima iz znanstvenih rasprava onog vremena.

Obrada medicinskih pojmova bila je u prvom svesku povjerena dvojici liječnika: osječkom gradskom i kotarskom liječniku dr Josipu Gotšalku (Gottschalk) i prof. dr Antunu Lobmayeru, koji je tada bio profesor Primaljskog učilišta i ravnatelj Zemaljskog rodilišta u Zagrebu, ali je nekoliko godina bio uvaženi osječki liječnik, jedan od osnivača Društva slavonskih liječnika i glavni urednik »Glasnika Društva slavonskih liječnika« — našeg najstarijeg medicinskog časopisa. Lobmayer je obradio 20 natuknica: abortiva remedia, abortus, abscessus, accouchement, Aesculapius, afakija, agonija, allopathija, amputacija, anamneza, anatomija, aneurysma, angina, anthrax, antipyrin, antiseptička sredstva, anti-skorbutička sredstva, apoplexija, appetit, astenije. Gotšalk je, pak, obradio 4 natuknice: bljedobolja, bljuvala, boginje, bol. Oba su liječnika surađivala samo u prvom svesku »Hrvatske enciklopedije«, dok u drugom svesku nema suradnika-liječnika već je medicinske priloge obradio sam Zoch. Lobmayer je inače autor niza popularnih zdravstvenih članaka i knjiga, i velika je njegova zasluga što je hrvatsko

medicinsko nazivlje unosi sustavno u našu medicinsku literaturu, pa tako i u svoje enciklopedijske priloge. Vrijedno je stoga nabrojiti nekoliko domaćih medicinskih termina koji se javljaju u toj našoj prvoj enciklopediji:

goljenica = tibia
cjevanica = fibula
ciepac = radius
suha žila = tetiva
nuzmudo = epididymis
vratarnik = pylorus
tjenica = epidermis
kucalice = arterije
navor = aneurizma
krvne bobice = krvna zrnca
bludište = labirint
mlieč = chylus
grizovina = chymus
opuzdrina = peritoneum
mezga = limfa
dušnjaci = bronhi
močilo i plodilo = urogenitalni organi
živac-čutnik = osjetni živac
gut = ždrijelo
gljot = grkljan
štit-prsten-ljevak = hrskavice larinksa
guka = tumor
sniet = gangrena
micina = čir
gnojnica, podlošnjak, mozol = apsces
tusteci = akne
bljedobolja = anemija
siputljivost, sipnja, dihavica = astma
sluzotok = katar
kapljača = gonoreja
osutak = egzem
beztečnost = inapetencija
cviet = menstruacija
babina rupa = foramen occipitale magnum
backavica = lanceta
naslušivanje = auskultacija
prigode = simptomi
sitnozor = mikroskop
razudbarstvo = anatomija
uztuk = antidot

Da bismo stekli bolji pregled nad načinom obrade pojedinih medicinskih natuknica, bit će najbolje da u cijelosti citiramo po jedan enciklopedijski prilog Lobmayera, Gotšalka i urednika Zocha:

»**Anatomija**, ili razudbarstvo je nauk o sastavu tiela, a u užem smislu o sastavu tiela čovječjega. Razlikujemo: 1. opisnu ili deskriptivnu anatomiju, koja opisuje pojedine ustroje, naime kostur, mišićje, ćutila, droblje, živčevlje i žilje; 2. topografičnu anatomiju, koja se bavi opisivanjem, kako jedan ustroj prema drugom u pojedinih čestih tiela leži; i 3. patološku anatomiju, koja opisuje, kakovi su bolestni ustroji. Osim toga ima: Sravnjujuća a., koja iztražuje sastav tiela raznih životinja te sravnjuje sve posebine međusobno i mikroskopijska a. ili histologija, koja iztražuje pomoću sitnozora sićušne stanice i praorganisme, od kojih se sastoje pojedini ustroji. — Praktična a. (ili anatomska tehnika) uči, kako se ima po stanovitim pravilnih ljudsko tielo raz-uditi, pa kako se imadu pojedine česti tiela (anat. preparati) uzčuvati, da se na njih mogu stanovite posebine pokazati. — Najstariju a. pisao je po svjedočanstvu Galena Grk Alkmaeon (500 pr. Kr.). Demokritos bavio se je razudivanjem životinja isto tako i Aristotel, nu ljudsko tielo počeli su razudivati tek aleksandrinski učenjaci (veli se da su Herofilos i Erasistratos otvarali zločince za njihova života). Galenus 160 po Kr. bavio se je uspješno a., nu njegovi opisi, koji su se sve do XIV. v. rabili, nisu dosta točni. Kasnije su se počeli mnogi profesori a.-om baviti, nu papa Bonifacij VII. zabranio je ljudsko tielo raz-udivati, uslijed čega se je prestalo gojiti a. U XVI. v. oživješe ju na novo Vesalius, Eustachius i Fallopius. Englez Harvey je odkrio kolanje krvi; Malpighi je udario temelj mikroskopijskoj a., koju su Bichat, Purkine, Henle, Kölliker i dr. razširili, a Rokytsky patologičkoj. — Najbolja djela za sustavnu a. su od Bocka, d'Altona, Hyrtla, Henleja; za topogr. od Hartla i Engela; za mikrosk. a. od Köllikera, Freya i Strickera; za pathol. a. od Rokytskoga, Bocka, Förstera i Birch-Hirschfelda; za sravnjujuću od Gebauera i Schmida. Atlasi su najbolji od Bocka, Obsta, Webera a za pat. a. od Albersa i Thierfeldera.«

Lobmayer

Boginje (variola). »U prastaro vrieme nije Europa znala za ovu bolest. Najznamenitiji liečnik staroga vieka, Hippocrates, ne spominje ni rieči o b., a nije moguće, da nebi toli izkusan i oštrouman liečnik barem nešto izvestio bio o tako karakterističnoj bolesti. Po prvih vjerodostojnih viestih pojavise se b. u Europi prviput u 6. st. i to u njezinih južnih krajevih. U srednjem vieku zaredile su po srednjoj Europi velikom žestinom. Od ovoga vremena udomise se b. po svoj Europi, a kadkada znadoše baš nesmiljeno harati. Tvrđi se, da je u 18. stoleću Francezka do 30.000 ljudih svake godine od b. izgubila. Ljudi razmišljahu, kako da bi se riešili te bolesti. Znajući, da b. samo jedanput prokuže čovjeka, izvrgoše se ljudi za blage epidemije okuženju. Skoro za tim ciepljahu čovječje b., nu opasnost, u koju obično dospješe i ciepljeni i njihova okolica, bijaše uzrokom, zašto se ova iz Kitajske došla metoda nije mogla primiti kod nas. Zora spasa zarudjela čovječanstvu iznašašćem englezkoga liečnika Jennera, koji je u svojem rodnom kraju opazio, da muzilje muzeće boginjave krave ne običavaju oboljeti od b. Godine 1798. objelodani Jenner svoja izkustva o ciepljenju kravljih b., a godinu zatim ciepljaše već ciela srednja Europa po njegovoj metodi. Ako i nije do sada pitanje o probitačnosti ciepljenja ili tako zvané vakcinacije posvema riešeno, to se ipak priznati mora, da su od Jennerova vremena epidemije sve ređe i blaže. Razlikujemo dvie vrsti ciepljenja, i to animalnom i humaniziranom mezgom (lymphom). Ani-

malna se uzimlje od vimena boginjave krave, dočim humanizirana potiče od ciepljena čovjeka. Koja od tih vrsti je bolja? O tom se pitanju i dan danas još uvijek žestok boj bje. Obolenje od prvih b. okužuje čovjeka navodno za cio ostali mu život; ciepljenje pako podieljuje samo po prilici 10 godišnji imunitet. Na izmaku desete godine moraju se ljudi, ako im je do daljnega imuniteta stalo, revakcinirati t.j. iznovice ciepiti. Bitnost i značajnost boginjave nije nam dosada odkrita tajna; ono isto nam je reći i o uvjetih i načinu njezina postanka. B. jesu priljepljiva bolest, koju raznaša i po naravi i svojstvih nepoznati nam contagium. Contagium se zameće u tielu bolestnikovu i prelazi ili posredno ili neposredno na okolicu. Čovjek se okuži ili dodirovno bolestnika ili disanjem njegova okolična zraka ili opipom stvari, koje se nalažahu u blizini bolestnika. Najopasniji nosioci contagiuma jesu po svoj prilici prištići za razgnoja i kracice. U Europi se b. već tako uvriežiše, da ne ima skoro većega grada, gdje nebi vladale kroz cielu godinu, dakako u uzkih granicah. Razlikujemo više vrsti b.: blažu formu (variola), prave b. (variola vera) i crne b. (purpura variolosa), koje posljednje jesu redovito smrtonosne. Bolest dieli se u tri stadija. U prvom ili predhodnom stadiju iztiču se vrućica, sveobća lomnost i bolovi, koji se naročito koncentriraju u krstih. U drugom stadiju pomaljaju se na tielu poput prosena zrna velike, ponešto uzvišene pjege bledo-crvenkaste boje, koja se skoro prelieva u tamnocrvenu. Obično se najprije osiplje lice, a zatim tekar truplo i ostali dielovi tiela. Nepravilnost, da se ospi najprije pojavljuju na truplu sbije se navadno kod lake forme b. Do mala se uzvišene pjege pretvaraju u prištiće, kojih vršci pokazuju mjehuriće sa udubljenim pupčićem u sredini, koji su napunjeni prozračnom tekućinom. Ovi se mjehurići polako povećavaju, kadkada došuju veličinu graška, a njihov se sadržaj sve više muti, dok se nije sasvime pretvorio u gnoj. U trećem stadiju suši se osip, pretvarajući se u kraste, koje za kratko vrieme odpadaju i za sobom ostavljaju ili prolazne, pigmentirane pjege ili trajne zaraslice. Ovakove preostale kozičaste zaraslice uvjetuju ne baš redko silno i napadno poruženje lica. Specifična lječila proti bo. ne ima. Liečenje je symptomatično, t.j. symptomati, koji najvećma bolestniku smetaju, imadu se ublažiti. Najglavnija zadaća pripada zdravstvenom redarstvu, koje mora predhodnimi mjerami nastojati oko toga, da se bolest, koliko je moguće, već u zametu uguši ili, ako je već buknila, što više ograniči. Među predhodne mjere spadaju poboljšanje obćih zdravstvenih institucija, vakcinacija, revakcinacija, i podizanje posebnih bolnica. Za epidemije same se bolestnici i sumnjivci izoliraju; na granici, koja medjaši sa okuženom državom, podižu se karantene, u kojih se uz izoliranje osoba sva sumnjiva roba desinficira«

Gotšalk

Chirurgija (grč. = djelatnost ruku) ili kirurgija, ranarništvo, vidarstvo, zove se dio liečništva, koje izpituje i lieči t.z. vanjske bolesti (rane, krvavenje, slomljenje kosti, vađenje zubi, rezanje izrastaka, uda itd.) ponajviše sredstvi mekaničkim (rezanjem, žezanjem itd.). Nu buduć stoje vanjske bolesti veoma često s nutarnjimi i obratno u uzkoj svezi ili su posljedice ovih, s toga ne može kirurgija bez liečništva nutarnjih bolesti valjano raditi, kao što opet ova bez one; obje ove grane praktične medicine popunjuju se međusobno. A da se kirurgija odielila od ostale medicine, uzrok je tomu samo taj, što zahtieva neku vještinu i lahkoću ruke, koje ne ima svatko; u znanosti ove razlike ne ima. — Praktična ch. razpada se na akologiju ili nauk o instrumentih t.j. o alatu, oruđu, koje je nužno za operacije, kao što su razni nožići, pinsete, razne vrsti kleštica, igala,

HRVATSKA

ENCIKLOPEDIJA.

PRIRUČNI RJEČNIK

SVEOBĆEGA ZNANJA.

OBRADJUJE

DR. IVAN ZOCH

UZ SUDJELOVANJE I PRIPOMOĆ MNOGIH KNJIŽEVNIKA.

KNJIGA II.

C—Gzel.

U OSIEKU 1890.

TISKOM DRAGUTINA LAUBNERA.

SLIKA 1.

Faksimil naslovne stranice »Hrvatske enciklopedije«

škara, testerica, itd., akiurgiju t.j. nauk kako treba obavljati operacije, kod kojih krv curi kad se prave, mehanurgiju, o operacijah bez proljevanja krvi, i desmologiju, kako valja praviti obvezke. — Teoretična ili patološka ch. uči načine svih operacija, traži nova sredstva te izpituje uzroke bolesti i posljedice operacije. — Plastična ch. ili akoplastika, je najnoviji dio ch., nastoji izgubljene česti tiela nadoknaditi te se može već liepimi rezultati podičiti, znade od kože sa čela načiniti nos, od mesa na ruci ustnu itd. — Vojnička ch. lieči naročito rane zadobljene u vojni, te traži i izpituje sredstva za tu svrhu. — Ch. je uz porodništvo najstariji dio medicine, razne amputacije, vađenje kamena iz mjehura, odstranjivanje raznih izrastaka, obrezavanje mužke djece itd., su kirurškijske operacije, koje su znali već 4000 god. pr. Kr. vješto rabiti. Da su imali Indi vješte kirurge o tom svjedoči znam. djelo »Ayurveda« t.j. znanost života od Susrute (1400 pr. Kr.), o velikoj kirurškijskoj vještini od Grka govori Hippokrat (460—377 pr. Kr.),

znali su slomljena uda veoma vješto liečiti, nu sbog neznanja anatomije nisu se smjeli pustiti u operacije krvave. Celsus u 1. stl. po Kr. u Rimu piše o načinih amputacije, koji se još i danas rabe, a Galen (+201) bio je uzorom kirurga za više stoljeća. Kod Arapa bili su najbolji kirurzi Rhazes (850—932), Avicenna (980—1037), Abulkasem (+1106) i Avenzoar (+1162). U Salernu je bila znam. škola kirurškijska, gdje je djelovao slavni kirurg Roger Parmanski oko 1200. Taljanske univerze u Bologni i Padui njegovale su ch. u velike, odanle se je razširila u Francuzku, gdje je bio najznam. kirurg Guy de Chauliac, koji je izdao 1363. znam. djelo o ch. U 16. stl., kad se počela anatomija njegovati, počela se i ch. na novo razvijati. Glavni reprezentanti nove ove struje su bili Vesalius Nizozemac i Francez Ambroise Paré (1517—90). U 17. stl. nije bilo nikakova napredka. Novo je doba počelo od kada su osnovali kirurškijsku akademiju u Parizu (1731.), koja je stvorila znam. kirurge sa Bellom, Pottom i Johnom Hunterom na

SLIKA 2.
Dr Ivan Zoch

čelu. Sad se počela ch. razvijati i u Njemačkoj, nu nije imala sve do 19 stl. znamenitih kapaciteta, jer su francezki (Boyer, Delpech, Dupuitren, Larrey) i englezki (Astley Cooper), kirurzi sve zasjenili, dok se nije bečka (Schuh, Dumreicher, Billroth), a za njom petrogradska, berlinska i druge univerze počele sa parižkom uspješno natjecati. Sравни Pitha-Billroth: »Hdbch. d. Ch.« i Häser »Gesch. d. Ch.«
Zoch

Tko iole poznaje stanje medicine prije jednog stoljeća, može zaključiti da su ove enciklopedijske natuknice napisane korektno i da bi mogle stajati u svakom leksikonu onog vremena, čak i u onom medicinskog karaktera.

U »Hrvatskoj enciklopediji« obrađene su i značajne medicinske ličnosti kao Avenzoar, Averoes, Avicena, Aesculapius, Claude Bernard, Billroth, Bichat, Boerhave, Bright, Galen, Dioskorid, Guy de Chauliac, Esmarch, Graefe i mnoge druge. Od domaćih liječnika uvršteni su Ivan i Milan Amruš, Đuro Augustinović, Đuro Baglivi i Vladoje Čačković od Hrvata (doduše i Ivan Dežman, ali samo kao književnik), te Dimitrije Frušić i Vladan Gjorgjević

od Srba. Zanimljivo je da se u svim današnjim enciklopedijama i leksikonima o Milanu Amrušu govori kao o političaru, dok se njegov medicinski rad tek uzgred spominje; u »Hrvatsku enciklopediju« pak je Milan Amruš ušao baš kao medicinska ličnost jer se tada tek počeo baviti političkim radom.

Vrijeme kad je nastajala »Hrvatska enciklopedija«, obilježeno je u medicini kao bakteriološka era: godine 1881. L. Pasteur otkriva streptokoke i stafilokoke, 1882. godine R. Koch otkriva mycobacterium tuberculosis, 1883/84. godine E. Klebs i F. Löffler corynebacterium diphtheriae, 1884. godine R. Koch vibrio cholerae, a iste godine A. Nicolaier clostridium tetani, 1885. godine L. Pasteur uvodi svoju metodu cijepljenja protiv bjesnoće itd. Zanimljivo će biti pogledati kako se »bakteriološka era« reflektirala u jednom nemedicinskom priručniku kao što je to »Hrvatska enciklopedija«. Urednik dr Ivan Zoch obradio je natuknice o bakterijama i bacilima:

Bacterium, rod bakterija, djelivih gljivačica (Schizomycetae), skup mikroskopskih, među gljive spadajućih organisama, koji se sastoje od malenih staničica, spojenih u liku lanca, niti ili gomila, koje se u neprestanom titranju nalaze te su ih s toga smatrali mnogi životinjama. B. prouzročuju raztvorbu, kvašenje, kipjenje, gnjiloću i trulež ustrojnih stvari.

Bacille ili bakterije-igličice, mikroskopijsko maleni organizmi roda dielivih gljivačica (Bacteriae), koje prouzročuju, kad dođu u krv, razne priljepljive bolesti. Jedna vrst nalazi se u krvi, kad se boluje od bedrenice (prostrel, umavica), druga, manja u plućih tuberkuloznih i kod konja, koji imadu sakagiju (sekendiju); vrst slična zarezu (Comma bacillus) nalazi se u crievih oboljelih na koleri; druge vrsti opet su uzrokom gnjiloći, vrienju i kvašenju.

Zoch je također obradio natuknice o cijepljenju i bjesnoći (bies), te o koleri (cholera), iz kojih ćemo citirati samo dijelove koji se odnose na Pasteura i Kocha.

Ciepiti. U medicini u obće prenieti bolivo (mezgu koje priljepive bolesti) budući iglom-ciepicom, na kojoj je bolivo bilo, na zdrava čovjeka .... U najnovije doba probudio je obću sensaciju Pasteur u Parizu svojim ciepljenjem bjesnila koji misli, da se daje mezgom iz hrbtnjače kunića, koji su bili ciepljeni pripitomljenim otrovom bjesnoće, izliečiti bjesnoća i predusresti groznim posljedicam ugriza od bjesne životinje.

Bies. (Od bhi, bojati se), grozan zao, u slav. mitol. toliko kao Crnobog, đavo, vrag; sad se izraz taj rabi već rede te označuje također bjesnilo, bjesnoću, (hydrophobia) što je bolest, koja nastane kod životinja i čovjeka, kad se mu otruje krv otrovom, što se razvija u pljuvački biesne životinje. Bjesnoća se razvija iz uzroka do sada još nepoznatih (njekoji tvrde, da je posljedica nezasićenja putene naravi), kod psa, vuka i lisice .... Protiv b. ne ima do sada još lieka, jer nije bolest dovoljno iztražena. U svih zemljah ima ljudi, koji tvrde, da imadu siguran liek protiv b. (kod nas Niemčiči na Reci kod Križevaca), nu strukovnjaci su protivnoga mnienja. U najnovije vrijeme kušao je prof. Pasteur u Parizu ukloniti učinak bjesnoće uciepljivanjem bjesline, koju vadi iz moždine biesnih pasa. Prvi pokusi čini se da su uspješli, a ugrizeni od biesnih ili sumnjivih pasa i vukova cieloga svieta traže spasa kod Pasteura u Parizu.

Cholera, od grč. chole = žuč, kolera je ime dviju bolesti, koje imadu slične simptome, nu sasma su različita poriekla. Domaća kolera (Ch. nostras), nastane obično ljeti, kad se razhladimo i želudac pokvarimo... Aziatička cholera (Ch. asiatica) ... čini se, da se hoće da uvrsti u imenik stalnih naših epidemičkih bolesti, nu čim se više razprostire tim više gubi na jakosti i opasnosti. Sad se misli (prof. Rob.

Koch 1883), da je uzrokom koleri neka vrst bacila (komma bacil), koji se nalazi u izmetini bolesnika te koji se veoma razploduje u mokru tlu, kad je inficirano organskim tvarima te okužuje vodu i pro-uzrokuje, kad dođe u tielo, koleru.... Do sada proti koleri lieka još ne ima, glavna profilaktička sredstva su: stroga čistoća, desinficiranje, čist uzduh, dobro jelo, umjereno življenje bez napora i briga, piće kuhane vode i vina.

Iz ovih kraćih odlomaka vidimo da je Zoch, iako medicinski laik, sva najnovija medicinska dostignuća pomno pratio i unosio u Enciklopediju. Budući da je virus rabies otkriven tek 1903. godine. (A. Negri), ne treba se čuditi da se kroz tekst provlače teorije da je bjesnoća »posljedica nezasićenja putene naravi« ili, pak, da je jedno od glavnih profilaktičkih sredstava protiv kolere »umjereno življenje bez napora i briga«.

U »Hrvatskoj enciklopediji« naići ćemo i na neke opsoletne termine, vrlo malo poznate današnjim medicinarima, kao:

achroi, achorion — bez boje, blijedi ljudi bolujući od bljedobolje,
amblyafija — kad čovjeku otupi opip,
alogotrofija — kad su pojedine česti tiela nepravilno razvijene. Obično bolest zanatlija, koji pojedine mišiće previše napinju,
agrypntija — nesan, obično kad se uzbune ili prenapnu moždani,
anemopathija — liečenje u zdravom zraku,
biomantia — kod sudbenoga liečništva iztraživanje, da li se diete rodilo mrtvo ili je umrlo poslie, što se rodilo.

Pozitivno mišljenje o obradi medicinske tematike u »Hrvatskoj enciklopediji« ne mogu zasjeniti i neke pogreške ili nedosljednosti, na koje tu i tamo nailazimo. Tako je u članku »chirurgija« navedeno da je akiurgija »nauk kako treba obavljati operacije, kod kojih krv curi kad se prave« dok je u posebnoj natuknici »akiurgija« dana ispravna definicija: »dio kirurgije, koji se bavi tumačenjem oruđa potrebitoga za kir. operacije«. Naišli smo također da Zoch na jednom mjestu pogrešno upotrebljava termin gastrotomija za laparotomiju. Za dra Vladoja Čačkovića Enciklopedija donosi podatak da je rođen 1836. godine, a umro 1872. godine, dok je stvarno rođen 1837. godine a umro 1875. godine. Za Jakova Baglivija, brata Đurinog, tvrdi se da je bio liječnik, a bio je svećenik (istini za volju to nije Zochova krivnja jer i neke druge enciklopedije to isto tvrde).

Na kraju nekoliko podataka o urednicima »Hrvatske enciklopedije«:

Dr phil. Ivan Zoch, rodom iz Slovačke (Jasenova, 1843), profesor matematike i fizike, pedagog, književnik i prevodilac, propagator tjelovježbe i sokolstva, došao je u Hrvatsku 1876. godine po preporuci biskupa Strossmayera i u nas će ostati sve do umirovljenja godine 1908., službujući kao srednjoškolski profesor u Osijeku (1876—79. i 1882—89), Sarajevu (1879—82) i Petrinji (1889—1908). Ponajviše se bavio pedagogijom i metodikom nastave, objavljujući stručne radove i rasprave u »Hrvatskom učitelju«, »Školskom vjesniku«, »Nastavnom vjesniku« i izvještajima gimnazija u Osijeku, Sarajevu i Petrinji. Pisao je o našim krajevima i djelovanju Slovaka u Hrvatskoj u slovačkim novinama i časopisima, privedeći sa hrvatskog na slovački (Mažuranićevu »Smrt Smail-age Čengića«, Šenoinu »Ilijinu oporuku« i drugo), sastavljajući kazališne igre za omladinu. Još kao profesor u Slovačkoj napisao je udžbenik fizike i priručnik za tjelesni odgoj, a našu pedagošku književnost zadužio je svojim knjigama: »Novi organski sustav uzortona«, »Pogled na školstvo u Bosni«, »Kratak nacrt povijesti matematike i fizike«, »Raču-

nanje po duodekadskom sustavu«, »Metodika nastave o krasnopisu«, te je obradio Nagelsbachova »Nadžela pedagogike«. Nakon umirovljenja vratio se u rodnu Slovačku, gdje je i umro (Modra, 1921).¹

Josip Mencin (Zamršje kraj Karlovca, 1856) bio je profesor povijesti, i zemljopisa u raznim krajevima Hrvatske: u Osijeku (1879., te od 1884—87), u Zagrebu (1880—82), Bjelovaru (1882—84), Rakovcu (1887—90) i Petrinji (1890—1900). Napisao je više povijesno-zemljopisnih rasprava, kao »Bosna — geografsko-historijski pregled«, »Bugarska«, »Povijest grada Petrinje« te »Čitanku za šegrtske škole«. U Petrinji je počeo izdavati ediciju »Knjižnica za mladež«, od koje je objavljeno 4 sveska. U istom je gradu osno-ovao i vodio kazališnu družinu, a također je bio odbornik »Narodne čitaonice«, te propagator tjelovježbe i sokolstva. Umro je mlad u Petrinji, godine 1900.²

Zoch i Mencin su se prvi puta susreli godine 1879. u Osijeku, gdje je Zoch bio profesor na Velikoj realnoj gimnaziji, a Mencin namjesni učitelj. No iste godine, na poziv bana Mažuranića, Zoch odlazi u Bosnu, u kojoj se, poslije austrougarske okupacije godine 1878. nakon stoljetne zaostalosti pod turskom vlašću, trebalo urediti školstvo i zdravstvo po suvremenim evropskim principima. Zoch je sâm napravio nacrt i rukovodio gradnjom realne gimnazije u Sarajevu, čiji je bio ravnatelj, a također i gradnjom kazališne zgrade. U isto je vrijeme u Sarajevu djelovao dr Milan Amruš kao izvjestitelj za zdravstvo i veterinarstvo bosansko-hercegovačke Zemaljske vlade, postavljajući temelje modernoj zdravstvenoj službi. Drugi susret Zocha i Mencina pada u godinu 1884. kad se Mencin poslije položenog profesorskog ispita i dvogodišnjeg službovanja u Bjelovaru vraća u Osijek na Veliku realku. Taj će susret uroditi zajedničkim radom na »Hrvatskoj enciklopediji« i objavljivanjem njenog prvog sveska godine 1887. No te iste godine Mencin je bio premješten iz Osijeka i Zoch sam priređuje drugi svezak, ali i on će napustiti Osijek uoči objavljivanja tog sveska. Iako su se Zoch i Mencin po treći puta sastali godine 1890. u Petrinji i 10 godina zajedno radili u Maloj realnoj gimnaziji, rad na daljnjim svescima nije bio nastavljen, što je velika šteta, jer je — kako smo već naglasili — Zoch-Mencinova »Hrvatska enciklopedija« bila ne samo prva opća enciklopedija u Hrvatskoj već i na cijelom jugoslavenskom području, vrlo dobro redigirana, s dosta pouzdanim podacima, čak i s likovnim priložima u drugom svesku. Što je bio uzrok da u drugom svesku za područje medicine Zoch nije angažirao suradnike-lječnike, ne znamo ni danas, no analizirajući medicinske natuknice u toj enciklopediji općeg tipa, možemo zaključiti da je i izbor i obrada medicinskih pojmova korektna, na razini tadašnjeg medicinskog znanja, prateći suvremena medicinska dostignuća. Ta obrada, doduše, nije bila produkt naše znanstvene misli već kompilacija, ali uspješna kompilacija koja je predstavljala vrijedan izvor informacija tadašnjoj našoj inteligenciji. Posebna vrijednost »Hrvatske enciklopedije« leži u bogatstvu hrvatskoga medicinskog nazivlja u vrijeme kad se ono tek formira. Naša literatura tada raspolaže sa svega jednim, i to nevelikom medicinskim rječnikom (I. Dežman, Rječnik lečničkoga nazivlja, Zagreb 1868), i jednim rječnikom znanstvenog nazivlja (B. Šulek, Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja, I—II, Zagreb 1874—75), a tek je desetak godina bilo prošlo od objavljivanja prvoga većeg znanstvenog medicinskog djela na hrvatskom jeziku (A. Schwarz, Opisna anatomija ili razudbarstvo čovječjega tiela, I—II, Zagreb 1873—74) i pokretanja naših prvih medicinskih časopisa (Glasnik Društva slavonskih liečnika, Osijek 1. I 1877. i Liječnički vjesnik, Zagreb oko 20. I 1877.).³

LITERATURA

1. *Deželić V.* Zoch Ivan. Znameniti i zaslužni Hrvati, te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925—1925. godine, Zagreb, 1925:185.
2. *Deželić V.* Mencin Josip. Znameniti i zaslužni Hrvati, te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925—1925. godine, Zagreb, 1925:291.
3. *Dugački V.* Rad na hrvatskoj medicinskoj terminologiji u 19. stoljeću. Zbornik radova II simpozija iz povijesti znanosti »Prirodne znanosti u Hrvatskoj u XIX stoljeću«, Hrvatsko prirodoslovno društvo, Zagreb, 1980:253.
4. *Enciklopedija kod Južnih Slavena.* Enciklopedija Jugoslavije svetak 3, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1958:238.

Abstract

MEDICINE IN THE »CROATIAN ENCYCLOPAEDIA« (OSIJEK, 1887—1890)

Vladimir Dugački

Department of Ophthalmology Medical School,
University of Zagreb

The first volume of »Hrvatska enciklopedija« (Croatian Encyclopaedia) was published in Osijek in 1887 and was the first general encyclopaedia on our territory. The editors were Ivan Zoch, Ph. D. and Josip Mencin, both professors of the grammar-school in

Osijek, and collaborators in the field of medicine were Antun Lobmayer, M.D. and Josip Gottschlak, M.D. Its second volume was published in Osijek in 1890 (to the letter G included) but the three further volumes were never issued. The author discusses the elaboration of medical texts in this encyclopaedia considering them to be fairly exact, following contemporary medical trends, and as worth mentioning, applying a diversity of Croatia medical terms.

Key words: »Croatian Encyclopaedia«, Osijek, medicine

Received: March 7, 1986